

Pron' T. *Pereselennya ukrayins'koho naseleennya z Pol'shchi v Odes'ku oblast' ta yoho intehratsiya v lokal'ne seredovyshe krayu (1944-1946 rr.)* [Resettlement of the Ukrainian population from Poland to the Odesa region and its integration into the local environment of the region (1944-1946)] // *Krayeznavstvo* [Regional studies]. - # 1, 2012. – S. 150-157.

Ukrayina v Druhiy svitoviy viyni: pohlyad z XXI stolittya. Istorychni narysy [Ukraine in the Second World War: A View from the XXI Century. Historical Essays] / Red. kol.: V. A. Smoliiy (holova kolehiyi), H. V. Boryak, Yu. A. Levenets', V. M. Lytvyn, O. Ye. Lysenko (vidp. red.), O. S. Onyshchenko, O. P. Reyent, P. T. Tron'ko; Retsenzenty: O. S. Rubl'ov, V. F. Shevchenko. *NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny* [National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of History of Ukraine]. – K.: NVP “Vydavnytstvo “Naukova dumka, NAN Ukrayiny”, 2011. – Kn. 2. – 943 s.

Колесниченко А. М.

УДК 903.27:687.566-033.5:[069.02:902(477.74-21)]»-05/-00»

СКЛЯНІ ФЛАКОНИ VI – I СТ. ДО Н.Е. З ОДЕСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ НАНУ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ТА ЇЇ ТИПОЛОГІЧНА СТРУКТУРА

В роботі вивчено історію формування колекції скляного посуду VI – I ст. до н.е., базуючись на документах архіву Одеського археологічного музею, Державного архіву Одеської області та протоколів засідань Одеського товариства історії та старожитностей. Проаналізовано стан вивченості та етапи комплектації зібрання з поч. ХХ ст. Висвітлені нові сторінки історії діяльності музею. В роботі дана кількісна та типологічна характеристика посуду. В результаті вивчення колекції накреслені перспективи майбутніх досліджень.

Ключові слова: *скло, техніка сердечника, експонат, Північне Причорномор'я, Ніконій, Тіра, античність.*

Колекція скла Одеського археологічного музею неодноразово привертала увагу дослідників, адже вона налічує більше тисячі експонатів та охоплює артефакти від епохи енеоліту-бронзи до пізнього середньовіччя. Якісно зібрання не поступається найбільшим колекціям європейських музеїв. Формування музею відбувалось на протязі 200 років на основі знахідок з пам'яток Північного Причорномор'я. Більшу частину скляних виробів складає античний посуд, який хронологічно та за технікою виготовлення можна розділити на дві групи. Перша – представлена флаконами, які виготовлялися в техніці піщано-керамічного сердечника, і побутували в Північному Причорномор'ї з другої половини VI ст. до н.е. до початку I ст. н.е. У вітчизняній літературі вони отримали назву «фінікійських». В елліністичний час з'являються литі скляні чаші, які в I ст. до н.е. набули широкого поширення в містах Понту. Друга група – охоплює римський період, час – коли виробництво скляного посуду відбувалося переважно в техніці дуття. В цей період скляні вироби набувають масового виготовлення з численними формами. Такий посуд втрачає свою високу цінність і стає масовим.

Незважаючи на численні публікації окремих скляних виробів, зібрання ранньоантичних флаконів ОАМ НАНУ повністю не введено до наукового обігу. Лише деякі екземпляри увійшли до каталогів музею [14, с. 29; 20, с. 38-39, 170, № 60-63; 28, р. 67, № 119-123; 32, р. 341-342, № 3-8]. Тому, основною проблемою, якій присвячено цю статтю, є аналіз евристичного потенціалу колекції скляних флаконів VI-I ст. до н.е. з ОАМ НАНУ як джерела до вивчення історії античних міст Північного Причорномор'я.

Співробітники музею неодноразово починали роботу над каталогізацією скляного посуду. Так, Л. Г. Гаркуша у 1958 р. планувала написати каталог античного скла Ольвії, однак праця залишилася неопублікованою [18, ар.4]. Вже 1970 року певний інтерес до скляного посуду виник у В. І. Кузьменко, яка планувала вивчати знахідки з Пантикапею [19, ар. 22]. На жаль, матеріали не збереглися, або ж за певних обставин робота так і не була закінчена.

Посудини з «фінікійського скла» вивчалися А. М. Тарадаш, рукопис незавершеного каталогу зберігся в архіві ОАМ НАНУ.

Завдяки інформації з каталогу вдалося відновити паспортні данні деяких посудин. Величезний доробок з вивчення колекції античного скла музею залишила відома дослідниця античної археології Н. П. Сорокіна. Авторка багато років присвятила вивченню давнього скла, її напрацювання у цьому напрямку складають близько 40 робіт та декількох монографій [7, с. 6]. В 60-70-х роках дослідниця працювала з артефактами римського часу з Одеського археологічного музею [22, 23, 24, 25]. Можливо, Н. П. Сорокіна працювала над повним каталогом скла, адже на деяких інвентарних картках збереглися посилання на нього.

З 80-х рр. матеріали частково опрацьовані співробітником музею, дослідником давнього скла А. С. Островерховим. Дослідження вченого здебільшого ґрунтуються на вивченні скла з залученням результатів аналізів хімічного складу скляних виробів. Вперше у вітчизняній науці дослідником вивчені питання технології виготовлення скла на основі знахідок з Ягорлицького поселення (VII – перша пол. V ст. до н.е.) [21]. А. С. Островерхов у співавторстві з А. Г. Загинайло та О. М. Дзиговськими проаналізовані дані хімічного складу посудин, виготовлених в техніці сердечника з античних міст Північного Понту. Більшість зразків зберігається в Одеському археологічному музеї [8, с. 111-115; 5, с.79-126].

Наступними кроками у вивченні колекції «фінікійського посуду» були публікації присвячені знахідкам з Тіри та Ніконію [11, с. 314-318; 13, с. 361-378].

Не дивлячись на накопичену інформацію, більшість скляних флаконів залишилися поза увагою вчених. Комплексний аналіз колекції, як археологічного джерела має важливе значення у розробці питань історії регіону та розвитку давнього склярства. На початковому етапі дослідження скляного посуду VI –I ст. до н.е. фундаментальною є робота у напрямку вивчення історії формування зібрання Одеського археологічного музею. Вона дає можливість виявити не тільки втрачені відомості про походження речей, а й висвітлити деякі сторінки історії музею та розвитку археологічних досліджень на півдні України. Серед завдань дослідження – загальна характеристика колекції, її кількісного та типологічного складу.

Оснoву сучасного зібрання Одеського археологічного музею складає скляний посуд музею Одеського товариства історії та старожитностей (ОТІС). Комплектація колекції тісно пов'язана з етапами дослідницької діяльності товариства.

Попередником ОТІС був Одеський міський музей, заснований в 1825 році. За списками, підготовленими в 1858 р. для передачі експонатів з Одеського міського музею до музею ОТІС під час їх об'єднання, відомо, що у міському музеї майже не зберігалось виробів зі скла. В документі вказані лише різнокольорові скляні кульки з Ольвії [9, ар.30 зв.], а також підвіска у вигляді дитини з Керчі [9, ар.32]. Деякі інші відомості вказані в інвентарній книзі товариства. За описом з міського музею надійшло 16 посудин з Пантікапею (№№1,5-6,11-13, 23, 29, 32-34, 37, 41, 48-49, 66) і одна ребриста чаша з Ольвії (№91) (НА ОАМ НАНУ. Інвентарна книга ОТІС, №VI).

Найбільш раннім надходженням в музей товариства були скляні вироби А.Я. Фабра. В 1844 р. цінитель старожитностей запропонував Одеському міському музею та іншим подібним установам придбати свою колекцію за 1700 руб. сріблом. Зібрання складалося з ваз, амфор, глиняного та скляного посуду, статуеток, рельєфів і декількох золотих виробів, більша частина з яких була знайдена в Пантікапеї [2, ар.19, 25]. Через деякий час колекція А. Я. Фабра була придбана за 1200 рублів Одеським товариством історії та старожитностей [26, с. 142, 288]. Це надходження не відбилося в протоколах засідань і інвентарних книгах товариства, але відомості про нього підтверджуються в опису предметів музею ОТІС, складеному в проміжку часу з 1847 по 1877 рік [3, ар.132].

В 1845 р. дійсним членом товариства Д.В. Карейшою подарована маленька чаша з Керчі (Отчет ООИД с 14 ноября 1845 по 14 ноября 1846 г.).

В перші чотири десятиліття діяльності товариства, надходжень виробів зі скла було мало. В період з 1847-1877 рр. до колекції внесено дві скляні підвіски з Ольвії, 27 посудин з Пантікапею та одну склянку з Херсонесу [3, ар.125, 132, 145].

Головним джерелом наповнення зібрання були придбання у торговців старожитностей за рахунок спеціально виділених ко-

штів та систематичних подарунків членів товариства. Серед меценатів, які дарували скляні вироби потрібно відзначити віце-президента В. Н. Юргевича, дійсних членів товариства О. О. Діріна, О. М. Новікова, М. В. Ерделі, В. М. Пірогова та його дружину, подружжя Курісів (І. І. Куріс, та Л. І. Куріс), П. А. Маврогордато, Е. Р фон Штерна та Є. А. Шуманського, В. Михалевського, Ю. Марті. Деякі подарунки робили продавці старожитностей і крадії історії, наприклад, Леон Гохман.

Особливої уваги заслуговує активний діяч товариства, меценат О. Л. Бертъє-Делагард (1842-1920) [12, с. 314-317]. 1880 року його було обрано дійсним членом ОТІС. Будучи аматором, він серйозною займався науковою діяльністю з вивчення старожитностей. З 1885 по 1888 р. О. Л. Бертъє-Делагард керував розкопками в Херсонесі, проводив розкопки некрополя Феодосії, святилища римського часу біля Ялти, працював на могильнику Суук-Су [6, с. 80, 26, с. 48]. 1887 року він вийшов у відставку та зосередився на науковій діяльності. На 1899-1919 рр. його обрано віце-президентом ОТІС. Дослідник подарував до музею ОТІС багато рідкісних старожитностей, зокрема посудини зі скла, виготовлені у техніці сердечника.

З 1879 р. О. Л. Бертъє-Делагард починає дарувати скляний посуд музею (инв. кн. ООИД №VI, № 56-61). Він постійно поповняв колекцію, незважаючи на те, що такі пожертви коштували досить дорого: «Не знаю чому, але останнім часом скляні речі, а особливо різнокольорового скла, досягли нечуваних цін і все ж таки мають збут; плата в декілька сотень рублів за маленьку скляну чашу або флакончик стала справою звичайною» [1, с. 45-46]. До ювілейного засідання з 60-річчя заснування товариства, О. Л. Бертъє-Делагард подарував особисту колекцію 150 скляних виробів, які коштували 1900 рублів. Серед них були і «фінікійські» різнокольорові бальзамарії (протокол засідання ОТІС № 321).

В інвентарній книзі ОТІС записано 287 екземплярів скляних посудин, що були подаровані О. Л. Бертъє-Делагардом, їх вартість сягала 2639 рублів. За протоколами засідань товариства О. Л. Бертъє-Делагард пожертвував 250 посудин, які загалом коштували 3400 рублів (протоколи засідань ОТІС №№ 266, 268, 269, 271,

303, 321, 327, 331, 334, 337, 347, 353, 361, 366, 368, 372, 373, 376, 412, 422, 426). Розбіжність в кількості посудин могла утворитися внаслідок деякої плутанини в записах інвентарних книг. Інколи надходження артефактів до музею не оголошувалося на засіданні товариства. Майже все зібрання скляних флаконів, виготовлених в техніці сердечника було подаровано О. Л. Бертъе-Делагардом.

Серед поціновувачів античних скляних флаконів також слід відзначити Л. І. Куріс, яка в 1901 році подарувала один арибал, який було придбано в Парижі (протокол засідання ОТІС № 336). А також Ю. Марті, який в 1911 р. подарував арибал, знайдений в Пантікапеї.

Довгий час Одеське товариство досить часто купувало майбутні експонати у торговців старожитностей, таким чином намагаючись зберегти місцеві знахідки від вивезення закордон. Таким чином до музею потрапило декілька різнокольорових флаконів з Ольвії, придбаних у «Гохманов, Эдлिसа и компании» (вислів із доповіді Е. Р. фон Штерна на 318 засіданні ОТІС, надходження №№ 626, 767 за інвентарною книгою ОТІС). Вказані особи заробляли на розкраданні та знищенні залишків античного міста Ольвія. Прикладом такої діяльності є унікальна скляна амфора елліністичного часу, яка була знайдена в Ольвії. На теперішній час вона зберігається в Берлінському музеї (Altes Museum) [31, р. 35-49]. Нажаль усі відомості про контекст знахідки було втрачено назавжди.

Великий внесок привнесла до формування колекції ранньо-античного скла діяльність Імператорської Археологічної комісії. Цією установою передавалися речі з розкопок міст Північного Причорномор'я, передусім ті, що не приймав Ермітаж.

В 1904 році музею була подарована група скляних посудин, серед яких був синій амфориск з жовтими нитками. Флакончик було знайдено в 1902 р. під час розкопок Б. Ф. Фармаковського в Ольвії.

Іншим джерелом наповнення зібрання були розкопки товариства. В результаті досліджень на о. Березань, надійшла до музею верхня частина амфориска. З 1904 р. до 1913 р. дослідження на пам'ятці проводилися почесним членом ОТІС Е. Р. фон Штер-

ном. З 1927 по 1947 рр. роботи на острові були продовжені його учнем М. Ф. Болтенко. Матеріали розкопок з 1904 року надходили до Одеського археологічного музею.

На жаль, для багатьох скляних бальзамаріїв з одеського музею відомості про місце знаходження втрачено. Плутанина та незрозумілі данні вже були під час складення інвентарної книги ОТІС. Для багатьох уламків, які втратили паспорт можна лише констатувати їх походження з Північного Причорномор'я.

Зібрання ОТІС налічувало 46 екземплярів кольорового посуду, виготовленого в техніці сердечника. З того часу музей втратив найцікавіші типи посудин, можливо, під час Другої Світової війни. На одній з фотографії путівника музею 1915 року зображено 5 посудин, 3 з яких вже втрачено [14, с. 29]

З 1924 по 1945 рік надходжень скляного посуду майже не було. Лише один уламок було прийнято в 1924 р. з розкопок Б. Ф. Фармаковського в Ольвії, та одна ойнохоя потрапила в музей в 1943 році. Згідно облікової документації музею, а саме старим інвентарним карткам, під час окупації Одеси Дирекція рухомого майна передала до музею групу скляних посудин в кількості 96 одиниць. В архівних документах збереглася інформація, що директор музею В. І. Селінов отримав 76 скляних посудин. Речі були вилучені з приватних колекцій, тому інформація про їх походження не збереглася [4, ар.138-140]. Кількісна різниця між даними з архівних та облікових документів могла виникнути в результаті пошкодження цілих речей.

На теперішній час стара (довоєнна) колекція скляних флаконів Одеського археологічного музею представлена лише 39 експонатами.

Пам'ятка	Алабастр	Амфориск	Арибал	Ойнохоя
Пантикапей	8	3	1	1
Ольвія	7	3	1	0
Березань	0	1	0	0
Невідома	9	3	1	1

Довоєнне зібрання за своїм типологічним наповненням відображає всі етапи розвитку виробництва скляного посуду, який виготовлявся в техніці сердечника в майстернях Середземномор'я. За класифікаційною схемою Д. Гроуза [29, р. 126-128], посудини з колекції Одеського музею представляють:

Середземноморську групу I – кінець VI – початок IV ст. до н.е. (26 екземп.)

Середземноморську групу II – середина IV – кінець III ст. до н.е. (6 екземп.)

Середземноморську групу III – середина II ст. до н.е. – перша декада I ст. до н.е. (4 екземп.).

Початок XIX ст. – перша половина XX ст. є початковим етапом формування колекції античного скла ОАМ НАН України. Це час колекціонування та перших розкопок. Нажаль, старожитності найчастіше надходили до музею без інформації про контекст знахідки. Але не дивлячись на ці обставини, зібрання «фінікійських» посудин, яке сформувалося до II Світової війни є основою сучасної колекції та має важливе значення для вивчення історії населення Північного Причорномор'я в античний час.

Новий етап у комплектації зібрання ранньоантичного скла відкривають регулярні археологічні дослідження на території Північно-Західного Причорномор'я з 50-х років XX ст. Скляний посуд, виготовлений в техніці піщано-керамічного сердечника знайдено на трьох античних пам'ятках – Ніконій, Тіра, поселення поблизу с. Кошари.

Античне місто Ніконій локалізовано біля с. Роксолани на лівому березі Дністровського лиману. В результаті розкопок на пам'ятці з 1959 по 1994 р. знайдено 16 дрібних уламків скляних флаконів. Вважалося, що імпорт такої продукції до міста надходив виключно у вигляді алабастрів V-IV ст. до н.е. [8, с. 112]. На теперішній час наявні фрагменти представляють майже повний спектр форм скляних посудин. Аналогічні посудини відомі в багатьох центрах Середземномор'я та Північного Понту. Надходження дорогих скляних флаконів до міста встановлюється з початку V ст. до н.е. Найбільшу популярність вони отримали в другій половині V – на

початку IV ст. до н.е., лише один уламок може датуватися з другої пол. II ст. до н.е. – поч. I ст. н.е. [13, с. 371-372].

В місті Тіра було знайдено 13 уламків скляних флаконів, 9 з яких зберігаються в ОАМ НАНУ. Початок надходження цієї продукції відноситься до V – початку IV ст. до н.е., про що свідчить поки що єдина знахідка. Для елліністичного часу колекція з Тіри за типологічним різноманіттям є найбільш показною у Північному Причорномор'ї, серед уламків вирізняються раніше невідомі форми посуду, наприклад, унгвентарії. На відміну від колекції з Ніконію, більшість посудин з Тіри датується III-II ст. до н.е. Скляні флакони та їх вміст були дорогоцінним товаром, тому вони виступають одним з важливих свідоцтв про добробут населення міста. На тлі інших артефактів вони підтверджують, що період III – II ст. до н.е. був часом «розквіту Тіри» [10, с. 73]. Ці предмети також характеризують широкі культурні і економічні зв'язки Тіри з різними містами античного світу, де ймовірно розмішувалися виробничі центри, наприклад, на Родосі, Кіпрі, в Італії, Македонії, Греції [34, р. 150-151; 33, р. 137; 30, р. 53, 125; 27, р. 242-243].

На античному поселенні біля с. Кошари (Комінтернівський р-н, Одеська обл.) було знайдено лише один уламок від алабастра. Посудина датується сер. IV – перша пол. III ст. до н.е. Аналогії відомі в Ольвії (зберігаються в ОАМ НАНУ), Пантікапеї, Аполлонії, Варні [15, 33; 17, № 982; 16, № 5].

Розглянута категорія артефактів відноситься до дорогих, статусних речей, які є важливим джерелом у вивченні торгово-економічних зв'язків населення, та соціальних процесів у суспільстві.

В результаті багаторічної роботи членів ОТІС та співробітників Одеського археологічного музею вдалося зібрати значну колекцію ранньоантичних скляних флаконів, яка налічує 65 екземплярів. Вони походять з різних пам'яток: з Пантікапею – 13, Ольвії – 11, Ніконія – 16, Тіри – 9, о. Березань – 1, пос. біля с. Кошари – 1, невідомого походження – 14 екземплярів. Загалом колекція є важливою базою для подальшого вивчення питань розповсюдження і датування скляного посуду, виготовленого в техніці сердечника. Незважаючи на її очевидні недоліки (практично повністю відсутня контекстуальна інформація), настільки повна вибірка

цілих форм та уламків скляних флаконів VI – I ст. до н.е. дозволяє ставити та вирішувати на її основі проблеми формоутворення, морфології, технології виготовлення посуду та, нарешті, питання власне історичного рівня інтерпретації – розвитку прикладного мистецтва в ранньоантичні часи, економічних зв'язків міст Північного Причорномор'я з центрами виробництва скла та значення і ролі скляного посуду у живій культурі давніх греків.

Список використаної літератури та джерел

1. Бертъе-Делагард А. Л. Подделка греческих древностей на юге России // Записки Одесского Общества Истории и Древностей. Т. 19, 1896. С. 27-68.
2. Держархів Одеської області. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 172. Дело об Одесском Городском музее и материалы по истории музея. 1833-1857.
3. Держархів Одеської області. Ф. 93. Оп.2. Спр. 1. Списки и описи имущества принадлежащего музею и кабинету Одесского общества истории и древностей. 1847.
4. Держархів Одеської області. Ф. Р-4127. Оп.1. Спр. 6. Одесский историко-археологический музей Дирекции культуры примарии Одесского муниципалитета, г. Одесса (период временной румыно-немецкой фашистской оккупации). 1941-1944 гг.
5. Дзиговский А. Н., Островерхов А. С. Стеклянная посуда как историческое явление в памятниках скифо-сарматского времени. Одесса: Гермес, 2000. 258 с.
6. Дианова Т. В., Красовская Н. В. «Музей посетил <...> и в том расписался» // Херсонский сборник. Вып. XVI. Севастополь. 2011. С. 79-104.
7. Журавлев Д. В. Нина Петровна Сорокина // Труды ГИМ. 2006. Вып.159. С. 5-7.
8. Загинало А. Г., Островерхов А.С. «Финикийские» сосуды из Никония // Тезисы первой областной историко-краеведческой научно-практической конференции посвященной 200-летию г. Одессы «Воспитание исто-

- рией», 27-28. Июнь 1989, Одесса / Ред. В. П. Ващенко. Одесса: Маяк. С. 111 – 115.
9. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України. Ф. V. Спр. 1561. Опись Одесского Городского Музея Древностей, переданного в 1858 г. в Одесское Общество Истории и Древностей
  10. Клейман И. Б. Стратиграфия культурного слоя городища Тиры-Белгорода // Античная Тира и средневековый Белгород / Отв. Ред. П. О. Карышковский. Киев: Наукова думка, 1979. С. 54-75.
  11. Колесниченко А. Н. «Финикийские» сосуды из Тиры // Древнее Причерноморье. 2013. Вып. X. С. 314-318.
  12. Колесниченко А. Н. А.Л. Бертье-Делагард и его вклад в формирование коллекции стекла Одесского археологического музея // IX Миколаївська обласна краєзнавча конференція. «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження» / Гл. ред. С. М. Гладун. Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2013. С. 314-317.
  13. Колесниченко А. Н. Стекланные сосуды из Никония, изготовленные в технике сердечника // Stratum plus. 2017. №3 . С. 361-378.
  14. Краткий указатель музея императорского Одесского Общества Истории и Древностей. Издание 5-е переработанное. Одесса: тип. Е. Хрисогелось, 1915. 109 с.
  15. Кунина Н. З. Стекланные сосуды, сделанные в технике сердечника (VI век до н.е. – начало I века н.е.) из некрополя Пантикапея в собрании Эрмитажа // Труды Государственного Эрмитажа. 2008. Вып. XLI. С.304–352.
  16. Минчев А. Антично стъкло (V – I в. пр. н.е.) въ Варненския музей // Известия на Народния Музей. 1980. Вып.16 (31). С. 111-114.
  17. Младенова Я. Предмети от стъкло и алабастр от некропола на Аполлония // Аполония. Разкопките в некропола на Аполлония през 1947-1949 гт. / Отв. ред. И. Венедиктов. София: Българска академия на науките. Археологически институт, 1963. С. 305-312.

18. Науковий архів Одеського археологічного музею НАН України. План работы Одесского государственного археологического музея на 1958 г. План работы Л. Г. Гаркуши. 15 арк.
19. Науковий архів Одеського археологічного музею НАН України. План работы Одесского государственного археологического музея на 1970 г. План работы В.И. Кузьменко. 25 арк.
20. Одесский археологический музей АН УССР / Ред. Г. А. Дзис-Райко. Киев: Наукова думка, 1983. 194 с.
21. Островерхов А. С. Технология античного стеклоделия: архаика (по археологическим материалам Северного Причерноморья). Препринт. Киев: Ин-т археологии НАН Украины, 1993. 99 с.
22. Сорокина Н. П. Античное стекло в собрании Одесского археологического музея // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья / Ред. П. О. Карышковский. Киев: Наукова думка, 1978. С.267-274.
23. Сорокина Н. П. Сирийский стеклянный сосуд из собрания ОГАМ // Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях ОГАМ за 1963 г. / Ред. Одесса: Маяк, 1965. С. 185-189.
24. Сорокина Н. П. Стеклянный бокал с именем Ифигении из Пантикапея // Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы / Ред. В. И. Козенкова, Ю. А. Краснов, И. Г. Розенфельдт. Москва: Наука, 1978. С. 17-25.
25. Сорокина Н.П. Три стеклянных сосуда IV в. н.е. с рельефным изображением из Северного Причерноморья // МАСП. 1960. Вып. 3. С. 228-233.
26. Тункина И. В. Русская наука о классических древностях на Юге России (XVIII-середина XIX в.). СПб.: Наука, 2002. 676 с.
27. Cosyns P., Nys K. Core-formed Glass Vessels on Cyprus Reconsidered / Ed. S. Christodoulou, A. Satraki // POCA 2007:

- Postgraduate Cypriot Archaeology Conference. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2010. P. 231-261.
28. Greek and Cypriote antiquities in Archaeological museum of Odessa / Eds V.Karageorghis et al. Nicosia : Foundation Anastasios G. Leventis, 2001. 96 p.
  29. Grose D. F. The Toledo Museum of Art. Early Ancient Glass. Core-Formed, Rod-Formed, Cast Vessels and Objects from the Late Bronze Age to the Early Roman Empire (from 1600 B.C. to A.D. 50). New York: The Toledo Museum of Art, 1989. 540 p.
  30. Harden D. B. Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum. Vol. I. Core- and Rod-Formed Vessels and Pendants. London: British Museum, 1981. 187 p.
  31. Platz-Horster G. Die Berliner Glasamphora aus Olbia// JGS. Vol. 37. 1995. P. 35-49.
  32. Skarby znad Morza Czarnego – Treasures from the Black Sea Coast, Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie, marzec-czerwiec 2006 (March to June) /Ed. J. Bodzek. Kraków: Muzeum Narodowe 2006. 386 s.
  33. Triantafyllidis P. Classical and Hellenistic glass workshops from Rhodes // Échanges et Commerce du Verre dans le Monde Antique, Actes du Colloque de l'AFAV, Aix-en-Provence et Marseille, 7-9 Juin 2001. Montagnac, 2003. P. 131-138
  34. Weinberg G.D. Glass manufacture in the Hellenistic Rhodes // Archaiologikon Deltion. 1969. Tom. 24. P. 144-151.

Angelica Kolesnychenko

**GLASS VESSELS VI-I CENTURIES BC FROM ODESSA
ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF NATIONAL ACADEMY
OF SCIENCES OF UKRAINE: HISTORY OF COLLECTION'S
FORMATION AND ITS TYPOLOGICAL STRUCTURE**

The paper treats the heuristic value of core-formed glass vessels from Odessa Archaeological Museum as a historical source for inquiries in history of Ancient Greek settlement of North Pontic region. The

author applied archive documents from Odessa archaeological museum own archive, Odessa region state archive and Manuscripts' Institute of V.Vernadsky library (Kyiv). There were three main stages of the collection's formation. The first stage (1825-1922) was the most fruitful and was connected to the activity of Odessa Society of History and Antiquities. Since its foundation this Society accumulated a notable collection of glass vessels in several ways. The most vessels were presented to the Society by donators. Some vessels were bought from illegal antiquities re-sellers. A small amount of vessels was acquired through its own field-work. The second stage (1922-1950) saw a dramatic decrease in the acquisition rate. The core-formed glass fragments were found in the excavations of Olbia Pontica and Greek settlement on the island of Berezan. Some items that were confiscated from private collections, were transferred to the Museum by Romanian administration in 1943. However, the World War II resulted in an inevitable loss of certain vessels acquired in pre-war time. The third stage (1950-till now) is characterized by active field-work of the Museum on the various ancient Greek sites of the region: Nikonion, Tyras, Koshary. The own field-work is the main and only way of core-formed glass acquisition by the Museum nowadays. There are 65 core-formed glass vessels in Museum now. The collection comprises 13 items from Panticepeum, 11 from Olbia, 16 from Nikonion, 9 from Tyras, 1 from island of Berezan, 1 from Koshary settlement and 14 of unknown origin.

Key words: glass, core-formed technique, exhibit, North Pontic region, Nikonion, Tyras, antiquity.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ (REFERENCES)

Bert'e-Delagard A.L. 1896. *Poddelka grecheskix drevnostej na yuge Rossii* [Forgery of Greek antiquities in the south of Russia] // *Zapiski Odesskogo Obshhestva Istorii i Drevnostej* [Notes of the Odessa Society of History and Antiquities]. T. 19. S. 27-68.

Bodzek J. (Ed.) 2006. *Skarby znad Morza Czarnego – Treasures from the Black Sea Coast, Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie, marzec-czerwiec 2006 (March to June)*. Kraków: Muzeum Narodowe. 386 s.

Cosyns P., Nys K. 2010. *Core-formed Glass Vessels on Cyprus Reconsidered*. In S. Christodoulou, A. Satraki (eds.) *Poca 2007: Postgraduate Cypriot Archaeology Conference*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. P. 231-261.

Derzharkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of Odessa region]. F. 93. Op. 1. Spr. 172. *Delo ob Odesskom Gorodskom muzei i materialy` po istorii muzeya* [The case of the Odessa City Museum and materials on the history of the museum]. 1833-1857.

Derzharkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of Odessa region]. F. 93. Op.2. Spr. 1. *Spiski i opisi imushhestva prinadlezhashhego muzeyu i kabinetu Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej* [Lists and inventory of the property belonging to the museum and the office of the Odessa Society of History and Antiquities]. 1847.

Derzharkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of Odessa region]. F. R-4127. Op.1. Spr. 6. *Odesskij istoriko-arheologicheskij muzej Direkczii kul`tury` primarii Odesskogo municipaliteta, g. Odessa (period vremennoj rumy`no-nemeczkoj fashistskoj okkupaczii)*[Odessa Historical and Archaeological Museum of the Directorate of Culture of the Primacy of the Odessa Municipality, Odessa (a period of temporary Romanian-German fascist occupation)]. 1941-1944 gg.

Dianova T. V., Krasovskaia N. V. 2011 «*Muzei posetil <...> i v tom raspisalsia*»[“The museum visited <...> and signed it”]. *Khersonskii sbornik* [Kherson collection]. Vyp. XVI. Sevastopol. s. 79-104.

Dzigovskii A.N., Ostroverkhov A.S. 2000. *Stekliannaia posuda kak istoricheskoe iavlenie v pamiatnikakh skifo-sarmatskogo vremeni* [Glassware as a historical phenomenon in the monuments of the Scythian-Sarmatian time]. Odessa: Germes. 258 s.

Dzis-Raiko G.A. 1983 (Ed.) *Odesskii arheologicheskii muzei AN USSR* [Odessa Archeological Museum of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kiev: Naukova dumka. 194 s.

Grose D.F. 1989. *The Toledo Museum of Art. Early Ancient Glass. Core-Formed, Rod-Formed, Cast Vessels and Objects from the Late Bronze Age to the Early Roman Empire (from 1600 B.C. to A.D. 50)*. New York: The Toledo Museum of Art. 540 p.

Harden D.B. 1981. *Catalogue of Greek and Roman Glass in the*

British Museum. Vol. I. Core- and Rod-Formed Vessels and Pendants.
London: British Museum. 187 p.

Instytut rukopysiv Tsentralnoi naukovoï biblioteky im. V.I. Vernadskoho NAN Ukrainy [Institute of Manuscripts of the Central Scientific Library. VI Vernadsky National Academy of Sciences of Ukraine]. F. V. Spr. 1561. *Opis Odesskogo Gorodskogo Muzeia Drevnostei, peredannogo v 1858 g. v Odesskoe Obshchestvo Istorii i Drevnostei* [Description of the Odessa City Museum of Antiquities, transferred in 1858 to the Odessa Society of History and Antiquities].

Karageorghis V. ET ALL. (Eds.) 2001. *Greek and Cypriote antiquities in Arhaeological museum of Odessa.* Nicosia : Foundation Anastasios G. Leventis. 96 p.

Kleiman I. B. 1979. *Stratigrafiia kulturnogo sloia gorodishcha Tiry-Belgoroda* [Stratigraphy of the cultural layer of the ancient settlement of Tire-Belgorod] In KARYSHKOVSKII P.O. (ed.) *Antichnaia Tira i srednevekoviï Belgorod* [Ancient Tire and medieval Belgorod]. Kiev: Naukova dumka, S. 54-75.

Kolesnychenko A.N. 2013. «*Finikiiskie*» *sosudy iz Tiry* [“Phoenician “ vessels from the Tire]. *Drevnee Prichernomore* [Ancient Black Sea Coast]. Vyp. X. S. 314-318.

Kolesnychenko A.N. 2013. *A.L. Berte-Delagard i ego vklad v formirovanie kolleksiï stekla Odesskogo arkheologicheskogo muzeia* [Berthier-Delagard and his contribution to the formation of the collection of the glass of the Odessa Archaeological Museum]. In Hladun S.M. (ed.) *IX Mykolaivska oblasna kraieznavcha konferentsiia. «Istoriia. Etnohrafiia. Kultura. Novi doslidzhennia»* [IX Mykolayiv regional regional lore conference. “History. Ethnography. Culture. New research»]. Mykolaiv: Vydavnytstvo Iryny Hudym, S. 314-317.

Kolesnychenko A.N. 2017. *Stekliannye sosudy iz Nikonii, izgotovlennye v tekhnike serdechnika* [Glass vessels made of Niconium, made in the technique of a core]. *Stratum plus. №3.* S. 361-378.

Kratkii ukazatel muzeia imperatorskogo Odesskogo Obshchestva Istorii i Drevnostei [A brief index of the museum of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities]. Izdanie 5-e pererabotannoe. Odessa: tip. E. Khrisogelosie, 1915. 109 s.

Kunina N.Z. 2008. *Stekliannye sosudy, sdelannye v tekhnike serdechnika (VI vek do n.e. – nachalo I veka n.e.) iz nekropolia Pantikapeia v sobranii Ermitazha* [Glass vessels made in core technology (VI century BC - the beginning of the 1st century AD) from the necropolis of Panticapaeum in the Hermitage collection]. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha* [Proceedings of the State Hermitage]. Vyp. XLI. S.304-352.

Minchev A. 1980. *Antichno stieкло (V – I v. pr. n.e.) vie Varnenskiia muzei* [Antique Glass (V - I c. BC) in the Varna Museum]. *Izvestiia na Narodniia Muzei* [Announcements of the National Museum]. Vyp.16 (31). S. 111-114.

Mladenova I.A. 1963. *Predmeti ot stieкло i alabastr ot nekropola na Apolloniia* [Glass and alabaster items from the necropolis of Apollonia. In Venediktov I. (Ed.) *Apolloniia. Razkopkite v nekropola na Apolloniia prez 1947-1949 gg. Sofiia: Bielgarska akademiia na naukite. Arkheologicheskii institut* [Apolonia. Excavations in the necropolis of Apollonia in 1947-1949gg. Bulgarian Academy of Sciences. Archaeological Institute], S. 305-312.

Naukovyi arkhiv Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy [Scientific archives of the Odessa Archaeological Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Plan raboty Odesskogo gosudarstvennogo arkheologicheskogo muzeia na 1958 g. Plan raboty L.G. Garkushi* [Plan of work of the Odessa State Archaeological Museum for 1958. Work plan of LG. Garkushi]. 15 ark.

Naukovyi arkhiv Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy [Scientific archives of the Odessa Archaeological Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Plan raboty Odesskogo gosudarstvennogo arkheologicheskogo muzeia na 1970 g. Plan raboty V.I. Kuzmenko* [Plan of work of the Odessa State Archaeological Museum for 1970. Kuzmenko]. 25 ark.

Ostroverkhov A.S. 1993. *Tekhnologiia antichnogo steklodeliia: arkhaiika (po arkheologicheskim materialam Severnogo Prichernomoria)* [Technology of antique glassmaking: archaic (based on archaeological materials of the Northern Black Sea region)]. Preprint. Kiev: *In-t arkheologii NAN Ukrainy* [Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 99 s.

Platz-Horster G. 1995. *Die Berliner Glasamphora aus Olbia*. *Journal of Glass Studies*. Vol. 37. P. 35-49.

Sorokina N.P. 1960. *Tri stekliannykh sosuda IV v. n.e. s relefnym izobrazheniem iz Severnogo Prichernomoria* [Three glass vessels of the IV b. c. with a relief image from the Northern Black Sea Coast]. *Materialy po arheologii Severnogo Prichernomoria* [Materials on the archeology of the Northern Black Sea Region]. Vyp.3. S. 228-233.

Sorokina N.P. 1965. *Siriiskii stekliannyi sosud iz sobraniia OGAM* [Syrian glass vessel from the OGAM collection]. *Kratkie soobshcheniia o polevykh arkheologicheskikh issledovaniiax OGAM za 1963 g* [Brief communications on field archaeological investigations of OGAM for 1963]. S. 185-189.

Sorokina N.P. 1978. *Antichnoe steklo v sobranii Odesskogo arkheologicheskogo muzeia* [Antique glass in the collection of the Odessa Archaeological Museum]. In Karyshkovskii P.O. (Ed.) *Arkheologicheskie issledovaniia Severo-Zapadnogo Prichernomoria* [Archaeological Studies of the North-Western Black Sea Region]. Kiev: Naukova dumka. S.267-274.

Sorokina N.P. 1978. *Stekliannyi bokal s imenem Ifigenii iz Pantikapeia* [Glass glass with the name of Iphigenia from Panticapaeum]. In Kozenkova V.I., Krasnov I.U.A., Rozenfeldt I.G. (Eds.) *Voprosy drevnei i srednevekovoi arkheologii Vostochnoi Evropy* [Questions of ancient and medieval archeology of Eastern Europe]. Moskva: Nauka. S. 17-25.

Triantafyllidis P. 2003. *Classical and Hellenistic glass workshops from Rhodes*. In FOY D., Nenna M-L. (Eds.) *Échanges et Commerce du Verre dans le Monde Antique, Actes du Colloque de l'AFAV, Aix-en-Provence et Marseille, 7-9 Juin 2001*. Montagnac. P. 131-138

Tunkina I. V. 2002. *Ruskaia nauka o klassicheskikh drevnostiakh na Iuge Rossii (XVIII-seredina XIX v.)* [Russian science of classical antiquities in the South of Russia (XVIII-middle of XIX century)]. Sankt-Peterburg: Nauka. 676 s.

Weinberg G.D. 1969. *Glass manufacture in the Hellenistic Rhodes*. *Archaiologikon Deltion*. Tom. 24. P. 144-151.

Zaginailo A.G., Ostroverkhov A.S. 1989. «*Finikiiskie*» sosudy iz *Nikoniiia* [„Phoenician“ vessels from Nikonion]. In Vaschenko V.P. (Ed.) *Tezisy pervoi oblastnoi istoriko-kraevedcheskoi nauchno-prakticheskoi*

konferentsii posviashchenoi 200-letiiu g. Odessy «Vospitanie istoriei» [Theses of the first regional historical and regional studies and practical conference devoted to the 200-th anniversary of Odessa „Education with history“]. 27-28 Iiun 1989, Odessa. Odessa: Maiak. S. 111-115.

Zhuravlev D. V. 2006. *Nina Petrovna Sorokina* [Nina Petrovna Sorokina]. *Trudy Gosudarstvennogo Istoricheskogo Muzeia* [Proceedings of the GIM]. Vyp.159. S. 5-7.

Список скорочень

ОАМ НАНУ – Одеський археологічний музей Національної академії наук України

ОТІС – Одеське товариство історії та старожитностей

ІР ЦНБ – Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАНУ, Київ.

ДАОО – Державний архів Одеської області, Одеса

Сминтина О. В.

УДК 903+574.23(477 : 28)»63»

ТЕОРІЯ РЕГУЛЮВАННЯ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ ВІДПОВІДІ ЛЮДИНИ НА ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ КЛІМАТУ У ПЕРВІСНОСТІ

У статті аналізуються основні положення теорії регулювання, що являє собою важливий компонент сучасної методології дослідження відповіді людини на глобальні зміни оточуючого середовища. На підставі результатів виконання проекту IGSP 610 «Від Каспію до Середземного моря: екологічні зміни та відповідь людини на них у Четвертинному періоді» (2013-2017) розглядаються перспективи застосування даної теорії для інтерпретації реакції людини на зміни рівня Чорного моря та встановлюються її потенційні переваги та обмеження стосовно процесів, що відбувалися на рубежі плейстоцену та голоцену.

Ключові слова: теорія регулювання, адаптація, глобальні зміни клімату, Північно-Західне Причорномор'я, зміни рівня Чорного моря